

A KÉPVISELET ÚJRAFOGALMAZÁSA ÉS ALKALMAZÁSA A NŐI KÉPVISELETRE

Az abortuszkérdés (2000, 2011)¹

Ilonszki Gabriella
(Budapesti Corvinus Egyetem)

Vajda Adrienn
(Budapesti Corvinus Egyetem)

ÖSSZEFOGLALÓ

A cikk célja, hogy reflektáljon a képviselet általános problémájára, és a női érdekek képviseletére alkalmazza a képviselet új megközelítését, egyúttal válaszolva arra a kérdésre is, hogy csökkentek vagy növekedtek-e a nők képviseleti esélyei Magyarországon. Ehhez a tanulmány két, témájában egymáshoz kapcsolódó esetet vizsgál: a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény („abortusztörvény”) 2000-es módosításának, valamint a 2011-ben elfogadott új alkotmány (Magyarország Alaptörvénye) parlamenti és parlamenten kívüli vitáját. Az Alaptörvény kapcsolódási pontját II. cikkének következő tagmondata jelenti: „...a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Ez ugyanis az alkotmány elfogadásakor az abortuszvita ismételt napirendre kerülésének lehetőségét hordozta magában.

A képviselet újrakeretezéséhez az írás a képviseleti igény fogalmát használja (Saward, 2006) a „kik”, „hogyan” és „milyen tartalommal” szempontok mentén. Ennek megfelelően lehetővé válik a képviseleti „eredmény” és a képviseleti folyamat önálló elemzése, a kettő elválasztása. Függetlenül attól, hogy egy képviseleti igény megvalósul-e, a képviselet realizálása és minősége tükröződik abban, hogy miként fogalmazódtak meg az igények, min alapultak, milyen volt az igényről folytatott diskusszió, ki vett részt a folyamatban.

Az elemzés bizonyította, hogy a magyar parlament a második esetben nem fogadta be a női érdeket. Gyengült a képviseleti intézmény szerepe, szűkült a hagyományosan elvárt képviseleti szereplők mozgásteré. Kevesebb szereplő, rövidebb közpolitikai periódus és ezáltal kevesebb láthatóság jellemezte a parlamenti szakaszt. Ezzel párhuzamosan a női érdekek 2011-ben egyre inkább a parlamenten kívül jelentek meg: a médiában, a civilszervezetekben. Ez a megjelenés azonban nem volt olyan mértékű, hogy ne fogalmazódhatna meg joggal a nők tartalmi képviselete hanyatlásának tétele.

A gender alapon diszkriminatív intézményi környezet alapvetően befolyásolja a nők képviseletének érvényesülését, és egyben felhívja a figyelmet a leíró és a tartalmi képviselet összefüggésére. Bár a deskriptív képviseletnek, a jelenlétnek nem lehet automatikus jelentőséget tulajdonítani a tartalmi képviselet megvalósításában (az elemzés éppen azt bizonyította, hogy azonos deskriptív képviseleti szint a tartalmi képviselet hanyatlásával járhat együtt), de a gender alapon diszkrimináló intézmények mindkét dimenzióra, vagyis a leíró és a tartalmi képviseletre is negatívan hatnak, és így felerősítik egymást.

Kulcsszavak: tartalmi képviselet ■ képviseleti igény ■ képviseleti folyamat és képviseleti kimenet ■ diszkriminatív intézmények ■ gendersemleges ■ antifeminista

A KÉPVISELET PROBLÉMÁJA ÉS A NŐK KÉPVISELETE

A képviselet elmélete és empirikus feltárása gyakori témája a politikatudományi elemzéseknek.² Az utóbbi évtizedben több oldalról érte kritika a korábbi megközelítéseket, amelyek a képviselet kapcsán adottnak vették a képviselet „linkage” tartalmát, vagyis azt, hogy a pártok természetes módon kapcsolatot jelentenek a választókkal, képviselőik a parlamenti szinten jelenítik meg ezt a kapcsolatot, és ennek megfelelően hoznak közpolitikai döntéseket, adott esetben törvényeket. Nem véletlen, hogy akkor merül fel egy új kérdés vagy egy régi téma megújításának igénye, amikor a korábbi válaszok elégtelennek bizonyulnak. A képviseleti demokrácia és a képviseleti intézmények meggyengülése vagy legalábbis elbizonytalanodása általános. A pártok képviseleti szerepe gyengülőben, a társadalom új pártokban és a hagyományos intézményeken kívül keresi a lehetőségeket érdekeinek megfogalmazására és érvényesítésére.

Hogyan konstruálódnak az érdekek, és milyen alapon lesznek képviselve? Ki fogalmazza meg és ki hallgatja meg ezeket? Hol fogalmazódnak meg az érdekek? A képviseletre vonatkozó konstruktivista fordulat (Mansbridge, 2003; Saward 2010) ezeknek a kérdéseknek a mentén igyekszik feltárni a képviselet tartalmát, amelyben nem a választó és a párt közötti kapcsolat gondolata, hanem inkább az érdek (a képviseleti tartalom) megjelenítésének realitása dominál. A cikk célja, hogy reflektáljon a képviselet általános problémájára, és a női érdekek képviseletére alkalmazza a képviselet új megközelítését, egyúttal válaszolva arra a kérdésre is, hogy csökkentek vagy növekedtek-e a nők képviseleti esélyei Magyarországon.

A nők képviseletének témája különösen alkalmas a képviselet újragondolására, legalább két okból. Elsősorban azért, mert jellemzően nincs definiálva a női érdek fogalma. A képviselethez rendre hozzárendelődik az érdek fogalma, viszont a női érdek létezését gyakran kétségbe vonják – azon az alapon, hogy az sokféle. Pedig, ha belegondolunk, minden választói érdek valamiképpen a sokféleségek alapján válik megragadható komplex egységgé, például a választókerületi érdek is így születik. Mint minden érdek, a női érdek sincs „önmagától”, hanem társadalmilag konstruált, politikailag vitatható és a gyakorlatban esetleges (Reingold et al., 2011: 430.). Másodsorban, indokolt a pártokat középpontba állító megközelítés kizárólagosságának meghaladása, így az egyéb szereplők képviseleti jelentőségének feltárása azon egyszerű okból, hogy nincs „párt-fogódzó”, hiszen nincs olyan női párt, melytől a formális logika alapján azt lehetne várni, hogy a női érdekeket képviselje.³

Joggal merül fel tehát, hogy saját párt és kevésbé konstruált női érdek hiányában kitől várható a nők képvisete. Kik azok a szereplők, akik a nők nevében szólnak – vagy azt állítják, hogy a nők nevében szólnak? Ezt a problémát a leíró képviselet, vagyis a nők megfelelő számszerű jelenlétének témája

körüli régi vita jelzi plasztikusan. A leíró (más szóval deskriptív) képviselő, vagyis a jelenlét igényének megalapozottságából (Phillips, 1995) nem következik, hogy a nők képviselőtét elsősorban vagy kizárólagosan a nőktől lehet várni, illetve hogy számszerű jelenlétük erre garancia. Bár a nők és a férfiak között fennáll a közpolitikai megosztottság⁴ (Lovenduski et al., 2003), vagyis az, hogy ugyan a női és férfi politikusok elsődlegesen pártjuknak elkötelezettek, mégis eltérően szavaznak a nők érdekeihez kapcsolódó témáknál, de ezt erősen befolyásolja az intézményi kontextus. Ha az intézmények a nők tekintetében diszkriminatívak, a közpolitikai megosztottság kevésbé érvényesül. Ha az intézményekben a személyi szelekciónál eleve háttérbe szorulnak a nők képviselőtét tudatosan vállaló nők, ha az intézményi hierarchiában nem lépnek vagy ritkán lépnek magasabbra – vagy be sem kerülnek oda – ezek a körülmények egyértelműen és negatívan befolyásolják, hogy a jelen lévő nők mennyire testesítik meg a közpolitikai megosztottságot. Ez alapján nem meglepő, hogy a közpolitikai megosztottságra vonatkozó vizsgálatok gyakran elmentmondásosak voltak, így megkérdőjeleződött a leíró képviselő és egyáltalán a jelenlét meghatározó szerepe a női érdekek képviselőtében (erről összefoglalóan lásd Childs et al., 2006; 2009).

A képviselő tartalmának feltárásban mindezek alapján tehát a gender-szakirodalom⁵ is érdekelt. Ehhez azonban újra kell keretezni a kérdéseinket a képviselővel kapcsolatban: kik a szereplők, és hol, hogyan zajlik a képviselői folyamat (Saward, 2006: 298.). Eszerint a képviselő kiindulópontja a képviselői igény (representative claim) megfogalmazása. Bármely csoportra, így a nőkre (a nők képviselőtére) való pusztán hivatkozás ugyanakkor nem feltétlenül jelenti automatikusan a nők képviselőtét (Saward, 2006: 299.). Ehhez a hivatkozott csoportnak először is fel kell ismernie, hogy neki (hozzá) szólnak, és a kérdés megfogalmazóját autentikus szószólóként kell elfogadnia. Vagyis a képviselői igény megfogalmazója és a képviselt között az elfogadás vagy az elutasítás mozzanata – tehát valamilyen interakció – szükségképpen feltételezett. Korábbi magyarországi kutatásokból tudjuk, hogy csak a nők kisebbsége gondolja, hogy valamelyik párt a nők érdekeit képviseli – szinte függetlenül attól, hogy az illető az adott pártra szavaz-e (TÁRKI, 2010).⁶ Ez még inkább relevánssá teszi a kutatási megközelítést a (feltételezett) képviseltek és a képviselő megfogalmazójának interakciójára vonatkozóan.

További sajátossága a képviselő új értelmezésének a képviselői „eredmény” és a képviselői folyamat önálló elemzése, lényegében a kettő elválasztása. Függetlenül attól, hogy egy képviselői igény megvalósul-e (például elfogadnak-e egy, a nők önrendelkezését vagy a nemek közötti egyenlőségét előmozdító törvényt), a képviselő realitása és minősége tükröződik abban, hogy miként fogalmazódtak meg az igények, min alapultak, milyen volt az igényről folytatott diszkusszió, ki vett részt a folyamatban (Saward, 2006; Celis et al., 2012; 2013; 2014). A képviselői folyamat tulajdonságai nem feltétlenül esnek

egybe az eredménnyel. Például egy kudarcot szenvedett törvényjavaslat sokféle képviseleti folyamatban alakulhat ki. Amennyiben a folyamat során számos szereplő és érvt találkozik, a megfogalmazott érdekek (egy része) rezonál a képviseltek igényeire, a témát különféle szempontok mentén megvitatták, és mindez széles körű információs bázison és transzparensten történt, a képviseleti folyamat jónak mondható, az adott érdek „képviselete megjelent” akkor is, ha a kialakult döntés (policy) nem felel meg mindenben a várakozásoknak. Ha a megfogalmazott képviseleti igények a nők számára fontosak, a nőket váltaltan érintik, a nőkre vonatkoztatottak, a nemek közötti eltérések felismerésére épülnek, felvetik és felméri a nemek szempontjából eltérő hatásokat, és a nemek közötti egyenlőség keretében fogalmazódnak meg (Celis et al., 2012: 219.), joggal mondhatjuk, hogy ezzel a női érdekeket szolgálják, és érvényesül a tartalmi (szubsztantív)⁷ képviselet. Ez a megközelítés ily módon túllép a korábban feltételezett aktorokon (Celis et al., 2015), vagyis a kizárólagosan gendertudatos női szereplőkön, esetleg az egyenlőséget programszerűen valló baloldali pártokon. Mások a szereplők, eltérő a fókusz (a folyamat és nem csupán az eredmény számít), és ehhez kapcsolódóan a helyszín is tágabb: a diszkusszió és az interakció feltételezi a parlamenti szintén kívüli folyamatok bevonását is a képviselet, pontosabban a tartalmi képviselet vizsgálatába.

Az írás célja, hogy e megközelítés alkalmazásával két, a parlamentben előkerült és elsősorban a nőkre vonatkozatható ügy kapcsán választ adjunk a nők képviseletének hazai alakulására. A tanulmány két, témájában egymáshoz kapcsolódó esetet vizsgál: a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény („abortusztörvény”) 2000-es módosításának, valamint a 2011-ben elfogadott új alkotmány (Magyarország Alaptörvénye) parlamenti és parlamenten kívüli vitáját. Az Alaptörvény kapcsolódási pontját II. cikkének következő tagmondata jelenti: *„...a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”* Ez ugyanis az alkotmány elfogadásakor az abortuszvita ismételt napirendre kerülésének lehetőségét hordozta magában. A nők tartalmi képviseletének hazai vizsgálatában elemzésünk két szempontból is új. Egyrészt a deskriptív képviseleti magyarázatot igyekszik meghaladni azzal, hogy a nők képviseletét szélesebb perspektívába helyezi a megfogalmazódó (feltételezett) képviseleti igényekre és a folyamatra fókuszálva. Másrészt időbeli összehasonlításról lévén szó a tartalmi képviselet változó politikai környezethez való kapcsolódása is vizsgálhatóvá válik. Ezáltal feltárulhatnak a képviselet fő akadályai is.

A KÉPVISELET HAZAI KONTEXTUSÁNAK VÁLTOZÁSAI
– A NŐK KÉPVISELETÉNEK SZEMPONTJAI

Korábbi genderkutatások bizonyították, hogy a nők képviseletére hatással vannak az intézményi kontextusból fakadó lehetőségek és korlátok. A képviseleti folyamat elválaszthatatlan az intézményi környezettől (Celis, 2008; Celis et al., 2008). E tekintetben hazánkban a politika színterein súlyos genderalapú diszkrimináció tapasztalható mind az intézmények szervezeti rendjében, mind normáiban.⁸

A nemzetközi szintésre is kiterjedő összehasonlításokban a szakirodalom felhívta a figyelmet a hazai női deskriptív képviselet alacsony szintjére és statikus voltára (Ilonszki et al., 2002; 2007; Várnagy et al., 2012). A probléma mélységét az elbukott kvótajavaslatok (Várnagy, 2013; Magyar, 2010) és a jelenség mögött álló okok komplexitása (Montgomery et al., 2016) jelzi. A vizsgálandó két időpont között a pártpolitikai polarizáció erősödött (Körösenyi, 2013), ami kedvezőtlenül hatott a nők politikai szerepvállalására. A polarizáció együtt járt a nagy pártokon belüli viszonyok változásával is. Az MSZP-ben a 2010-es „vereségre készülve”, valamint a korlátozottabb lehetőségekkel és erőforrásokkal szembesülve a nőket háttérbe szorították. Bár a Fideszben rendre kísérleteztek a női képviselet bővítésével, a magas női fluktuációs adatok (Vajda et al., 2015) jelzik a nők bizonytalan politikai pozícióit. A pártok kapuőr-szerepe nemcsak a szelekcióban, hanem a deszelekcióban is óriási (Caul, 1999; Vanlangenakker et al., 2013). A két vizsgálandó időpont kontextusára jellemző adat, hogy 1998-ban a női képviselők 43,8 százalékát és a férfi képviselők 48,6 százalékát választották meg először, 2010-ben pedig 60, illetve a 43,6 százalék a két vonatkozó adat. A nők fluktuációja, lecserélődése tehát jelentősen nőtt.

A pártrendszer és a nagy pártok jellemzőin túl a parlament nemi alapon diszkriminatív jellege is fokozódott. Bár jelentős strukturális átalakítás 2010 után (a második vizsgált témánknál) még nem történt, az atmoszféra, a milió megváltozott. Az informális intézmények – mint a viselkedési normák, a beszédstílus, szexista szóhasználat, nőellenes megjegyzések – kétségtelenül befolyásolják a nők számára adott parlamenti lehetőségeket.⁹ Dahlerup felhívta a figyelmet arra (Dahlerup, 1988; 2006: 512.), hogy a parlament és a politika egészének „munkahely-perspektívája” (workplace perspective) is beszámítandó a nők képviseleti lehetőségeinek taglalásánál.

A képviselet új felfogása, ahogy feljebb már említésre került, azonban nem elégszik meg a parlamenti folyamatok elemzésével, a képviseletet és a döntéshozatalt a parlamenten kívüli körülmények is befolyásolják (Beckwith et al., 2007), és a képviseleti igények a civilszervezetek és a média révén is megfogalmazódnak. Korábban általában a civil szféra erőtlenségét diagnosztizálta a szakirodalom a posztkommunista országokra vonatkozóan (Howard, 2003), de az utóbbi időben ez a vélekedés változóban van (Foa et al., 2017). A hazai

viszonyok kutatói is erre hívják fel a figyelmet. A civilszervezetek száma és láthatósága nőtt a demokrácia második évtizedének vége felé (Nagy et al., 2008),¹⁰ vagyis a második vizsgált esetben a civilszervezetek erősebbek voltak, bár a női civilszervezetek még mindig csekély erőforrásokkal rendelkeztek (Fábián, 2009). A külső feltételek kapcsán meg kell jegyezni, hogy a magyar társadalom a megengedő abortuszzabályozás híve volt, így e tekintetben a női önrendelkezés potenciális támogatójának tekinthető, valamint a női civilszervezetek sem voltak „felkészületlenek” a témában, hiszen már az Antall-kormány is törvényt alkotott az abortusz ügyében.

Mindezen szempontok alapján fogalmazzuk meg azt a feltételezést, hogy bár a leíró képviselet tekintetében statikus a kép, vagyis a parlamentben a nők aránya alig változik a két vizsgált időpont között (10 százalék alatt stagnál), tartalmilag a női képviselet hanyatlása várható a pártpolitikai-parlamenti, tehát hivatalosnak tekinthető képviseleti mező változása miatt. Kérdéses, hogy ezen belül milyen tere nyílt a női érdekek megfogalmazásának, milyen alapon történt ez, és kik voltak a képviselők. A kérdés politikai-kormányzati érdekessége, hogy mindkét esetben konzervatív pártok kormányoztak, előbb a Fidesz–FKGP–MDF-koalíció, utóbb a Fidesz–KDNP-pártszövetség kétharmados többségben. A civil szféra szerény mértékű erősödése alapján feltételezhető a nők képviseletének parlamenten kívüli megjelenítése, valamint az, hogy a megengedő magyar társadalom vélekedése nyilvánosságot kap a médiában és szakmai fórumokon.

A KÉT ESET VIZSGÁLATA

Bár a két vizsgálandó eset között vannak eltérések (az első egy önálló törvény módosítása, a második az új alkotmány [Alaptörvény] egy cikke), mégis a tartalmi hasonlóság dominál: mindkettő a női önrendelkezés alapvető területét érinti. A második eset absztraktabbnak tűnik, azonban az alkotmányos megfogalmazásból az abortusz teljes tilalma is következhet. Ahogy látni fogjuk, ezt a politikusok egy része is elismerte, illetve az erre irányuló törekvés testet öltött az Alaptörvény elfogadása után. Mindkét esemény az alábbiaknál lényegesen részletesebb elemzést is megérdemelne, de a hely korlátozottsága miatt csak azokra a mozzanatokra koncentrálunk, amelyek a nők tartalmi képviseletének aspektusából fontosak.

Az abortusztörvény módosítása (1999–2000)

Az abortusztörvény módosításáról, különös tekintettel annak parlamenti útjára, pontos és részletes elemzés készült (B. Kelemen, 2008). Az alábbi összefoglaló több szempontból is erre támaszkodik. A magzati élet védelméről szóló

1992. évi LXXIX. törvényt 1992-ben politikai és morális szempontokat felvontató vitát követően fogadták el, melyben nem jelentek meg a női érdekek és a női szempontok. A megengedő, de ellentmondásos törvény mérsékelt kompromisszumnak volt tekinthető (Gal, 1994: 258.). Ellentmondásossága abból adódott, hogy a törvény ún. súlyos válsághelyzetben lehetővé tette az abortuszt, de nem definiálta a válsághelyzet fogalmát. Az Alkotmánybíróság 48/1998 (XI. 23.) sz. határozatával megállapította, hogy a súlyos válsághelyzet fogalmának és feltételeinek meghatározása kizárólag törvényben történhet, és 2000. június 30-i hatállyal megsemmisítette a vonatkozó paragrafust két lehetséges megoldást javasolva: a súlyos válsághelyzet eseteinek példálózó felsorolását, illetve egy támogató tanácsadó szolgáltatás bevezetését, amely a magzat védelmét az anya támogatásával érné el.

Az Alkotmánybíróság határozata után, 1999-ben három SZDSZ-es képviselő (Béki Gabriella, dr. Fodor Gábor és dr. Magyar Bálint) egymást követően három törvényjavaslatot nyújtott be a magzati élet védelméről szóló törvény módosítására vonatkozóan. A javaslatok mindegyike egy olyan tanácsadó szolgálat létrehozását szorgalmazta, mely biztosítja a nők önrendelkezéshez való jogát. Az Országgyűlés ezen indítványok egyikét sem tárgyalta, mivel a törvényjavaslat tárgysorozatba vételét minden esetben elvetette a kijelölt bizottság. A liberális párti képviselők azonban, az akkor hatályos házszabály rendelkezései alapján,¹¹ első javaslatuk bizottsági elutasítását követően kérték, hogy annak tárgysorozatba vételéről a plenáris ülés döntsön. Az ehhez kapcsolódó vitára és szavazásra közel két hónappal később került sor. A vitán dr. Fodor Gábor mutatta be a javaslatot, ami az egyetlen olyan alkalom volt, mikor azt a benyújtók közül férfi prezentálta, ugyanis a bizottsági vitákban rendre Béki Gabriella képviselte az indítványt (B. Kelemen, 2008: 136.). A további felszólalókat tekintve az ellenzéki oldal képviselői közül jellemzően nők, míg a kormánypártok részéről férfiak szólaltak fel a vitában. Végül az SZDSZ mellett csak a szocialisták támogatták a javaslat tárgysorozatba vételét, a többi párt (a kormányzó konzervatív pártok és a radikális jobboldali MIÉP) elutasította. Ezzel a parlamenti többség elutasította az ellenzéki javaslat tárgysorozatba vételét.

Fontos megjegyezni, hogy a Miniszterelnöki Hivatal megbízásából 2000 elején a TÁRKI reprezentatív felmérést készített (TÁRKI, 2010), melynek egyik része részletesen, számtalan kérdés segítségével mérte fel a társadalmi véleményeket a terhességmegszakítás jogi szabályozásáról. A vélemények egyértelműek voltak: a bizonytalanok és a nem válaszolók alacsony aránya jelezte, hogy a megkérdezetteknek határozott véleményük van az abortusszal kapcsolatban. A magyar társadalom kb. 82 százaléka megengedő álláspontot képviselt: *„minden esetben, vagy az esetek többségében egyetértene azzal, hogy az anyát döntésének meghozatalában a társadalomnak, illetve az államnak kívülről nem szabad korlátoznia”* (TÁRKI, 2010: 13.). A törvény lehetséges módosításával kapcsolatban a megkérdezettek 54,3 százaléka szerint el kellene fogadni, ha az anya súlyos

válsághelyzetre hivatkozik, viszont több segítséget kellene nyújtani problémája megoldásához. A megkérdezettek 87 százaléka pedig nem értene egyet azzal, ha a születésszám növelése érdekében megtiltanák az abortuszt (uo. 22.).

A kormány 2000-ben nyújtotta be saját módosító javaslatát, melyben az Alkotmánybíróság által kínált két alternatíva közül a második megvalósítására, nevezetesen egy tanácsadó szolgálat felállítására tettek javaslatot, továbbá előírták a nők számára az abortusz előtti két tanácsadáson való kötelező részvételt. A törvényjavaslatot három bizottság is tárgyalta, melyek mindegyike támogatta annak tárgysorozatba vételét. A parlamenti általános vitára 2000. március 21. és április 12. között került sor két részletben. Tényleges vita első sorban nem a megoldással (tanácsadás) kapcsolatban bontakozott ki, hanem arról, hogy az abortusz egyáltalán elfogadható-e, illetve hogy az ember jogalanyisága mikor kezdődik. Három fő álláspont alakult ki: (1) a radikális jobboldali MIÉP és a kormánypártok közül az MDF abortuszellenes álláspontja; (2) a szintén kormánypárti FKGP és a Fidesz képviselőinek egy része elutasította az abortuszt, viszont nem a tiltásban látta a megoldást; (3) a baloldali pártok (MSZP és SZDSZ), valamint a Fidesz képviselőinek egy része a megelőzés fontosságát hangsúlyozta. Általánosságban elmondható, hogy a vita során elsősorban politikai és morális érvek hangzottak el. A nők önrendelkezését, illetve a nők és férfiak közös felelősségét megjelenítő érvek a frakciók álláspontjainak ismertetésekor jelentek meg, melyeket női képviselők prezentáltak a Fidesz, az MSZP és az SZDSZ részéről (B. Kelemen, 2008). A vita egészét azonban jellemzően nem a női, hanem a férfi képviselők felszólalásai dominálták (lásd 1. táblázat).

A plenáris ülést követően összesen 71 módosító javaslatot nyújtottak be a képviselők (köztük 11 kapcsolódó módosító javaslatot), melyek közül négy származott női képviselőtől, 13-at pedig férfiak és nők közösen nyújtottak be. A javaslatok többségét a kormánypártok (Fidesz és MDF) képviselői nyújtották be. A két baloldali ellenzéki párt összesen 32 módosítót javasolt (B. Kelemen, 2008: 149.), a MIÉP és az FKGP viszont nem élt a módosítók lehetőségével. Végül nyolc módosító javaslatot (Fidesz: 4, MSZP: 4) visszavontak, és két módosító (Fidesz: 1, MSZP: 1), valamint öt kapcsolódó módosító javaslatot (melyek közül négyet a kormánypártok képviselői nyújtottak be) fogadtak el. A részletes vita során csökkent az összes és ezen belül a női képviselők felszólalásainak száma is (összes felszólalás száma: 39, női képviselők felszólalásainak száma: 6). Végül a törvényjavaslatot 217 igen, 75 nem és 31 tartózkodás mellett elfogadták. A Fidesz és az MSZP támogatta a javaslatot; az FKGP, az MDF és a MIÉP elutasította azt; az SZDSZ képviselőinek többsége pedig nem szavazott. A kiszavazás aránya az FKGP-nél volt a legmagasabb (40%), a legalacsonyabb pedig az MSZP-nél és az SZDSZ-nél (~6%) (B. Kelemen, 2008). Megállapítható, hogy az eredeti 1992-es törvényhez hasonlóan ez a módosító javaslat is kompromisszumon alapult.

Bár a módosító javaslat célja a „súlyos válsághelyzet” fogalmának definiálása és szabályozása volt, a parlamenti vita valójában akörül bontakozott ki, hogy morális alapon az abortusz elfogadható-e vagy sem. Az érvek között a nők önrendelkezéshez való joga csak másodlagosan szerepelt, inkább a magzat élethez való joga volt domináns. Végül azonban a törvényhozók nem foglaltak állást abban a kérdésben, hogy a magzat rendelkezik-e önálló jogalanyisággal. A törvényjavaslatot többségében férfi képviselők vitatták meg.

A parlamenti folyamatot nem igazán befolyásolták a parlamenten kívüli események. A kormány, ahogy láttuk, a társadalom véleményét tudni akarta, de nem érezte annak szükségét, hogy előzetesen kikérje a nőket képviselő vagy a női jogokkal foglalkozó civilszervezetek véleményét a törvényjavaslattal kapcsolatban. Az Egészségügyi Minisztérium csak az egyházakkal tárgyalt a javaslatról.¹² Az egyházak és a keresztény szervezetek tiltakoztak az abortusz ellen, és a törvényhozókat arra kérték, hogy olyan törvényt alkossanak, mely az élethez való jogot védi. Például a katolikus püspöki konferencia nyilatkozatot fogadott el, melyben összefoglalták a magzati élet védelmével kapcsolatos katolikus elveket, és kérték a művi abortusz tilalmát. A Pacem in Utero és a Keresztény Értelmisségek Szövetsége egy 7781 aláírást tartalmazó nyilatkozatot nyújtott be a Miniszterelnöki Hivatalhoz, melyben a politikusokat olyan törvény kidolgozására kérték, mely az emberi életet a fogantatás pillanatától kezdve védi. 2000. június 10-én pedig pár civilszervezet (néhány tucat résztvevővel), a katolikus egyház támogatásával, demonstrációt tartott annak érdekében, hogy felhívják a figyelmet a magzati élet védelmére.

A másik oldalon néhány emberi jogokat és/vagy női jogokat védő civilszervezet kifejezte a véleményét az abortusz szigorításával kapcsolatban. Például a TASZ (Társaság a Szabadságjogokért) szerint a nők magánéletébe való elfogadhatatlan beavatkozásnak tekinthető, hogy két tanácsadáson is részt kell vennie a nőnek, ha abortuszt kér. 2000. április 30-án négy civilszervezet¹³ tartott demonstrációt a szigorítás ellen, melyen kb. 120-an vettek részt. A szocialista párt Fiatal Baloldal ifjúsági szervezetének női munkacsoportja petíciót nyújtott be, melyben elleneztek az abortusztörvény módosítását, mert szerintük az sérti a nők önrendelkezéshez való jogát.

Bár az új szabályozással kapcsolatban a módosítást támogató és azt ellenző civilszervezetek is kifejtették véleményüket, nem kaptak figyelmet a parlamenti szereplők részéről. A média behatóan foglalkozott a kérdéssel: magával a törvényjavaslattal, az azzal kapcsolatos különböző álláspontokkal és érvekkel, illetve több statisztikai és összehasonlító elemzés jelent meg az abortusszal kapcsolatban.

Magyarország Alaptörvényének II. cikke (2011)

A Fidesz–KDNP-kormány programjának egyik pontja egy új alkotmány kidolgozása volt, viszont annak tartalmát előzetesen nem határozták meg. 2010 őszén az új alkotmány előkészítésével foglalkozó eseti bizottság állt fel (Alkotmány-előkészítő eseti bizottság), melynek II. Munkacsoportja foglalkozott a „Szabadság és Felelősség” című fejezettel és azon belül az elemzésünk tárgyát képező II. cikkel. A bizottság munkáját segítő, minden parlamenti párt meghívhatott öt társadalmi szervezetet (egyesületeket, illetve egyházakat), hogy tegyék meg javasataikat az új alkotmány tervezetével kapcsolatban. A meghívottak között egyetlen női szervezet sem volt.

A II. Munkacsoport tagjainak többsége (a jobboldali pártok képviselői) a magzati élet védelmét és az állam ezzel kapcsolatos kötelezettségeit hangsúlyozta. Ezzel szemben az MSZP amellelt, hogy egyetértett az élethez és emberi méltósághoz való jog kiemelt védelmével, kijelentette, hogy *„az állam köteles védelmet (de nem alanyi jogon) nyújtani a még meg nem született, de emberként fejlődő életnek – mint az élethez és emberi méltósághoz való jog későbbi érvényesülése feltételének – is”* (AEB/220/2010). A képviselők abortuszról szóló véleményét egy kutatásból ismerhetjük. 2010-ben, közvetlenül a parlamenti választásokat követően a CCS¹⁴ kérdőíves felmérése keretében vizsgálták a képviselők abortusszal kapcsolatos attitűdjeit is. Az attitűdkérdés a következő volt: *Mennyire ért egyet a következő állítással? – A nők szabadon dönthessenek az abortuszról.* A két baloldali párt, az MSZP és az LMP egyetértett az állítással, a Jobbik és a KDNP elutasította azt, a Fidesz pedig megosztott volt a kérdésben. Az eredményekből megállapítható az is, hogy az állítást ellenzők között (KDNP és Jobbik) a nők inkább nem értettek egyet az állítással, mint a férfiak.

Hamar kiderült, hogy a kormánynak nem célja az új alkotmány tervezetének tényleges megvitatása sem ebben a kérdésben, sem annak más részeivel kapcsolatban. Emiatt az MSZP és az LMP úgy döntött, hogy nem kíván részt venni a bizottság többi ülésén. Sőt, az LMP által meghívott, emberi jogokkal és kisebbségvédelemmel foglalkozó civilszervezetek is visszautasították a javaslatlétre vonatkozó felkérését.

A nagyobbik kormánypárt ellentmondásos attitűdjét mutatja, hogy a párt egyik vezető politikusa az Alkotmány-előkészítő eseti bizottság egyik ülésén kijelentette, hogy a magzati élethez és emberi méltósághoz való jogának biztosítása egyben az abortusz tilalmát vonná maga után, ami a magyar társadalom jelenlegi állapotában nem végrehajtható. Ezt az állítást egyébként két közvélemény-kutatás eredménye is alátámasztja. 2010 decemberében a Medián a HVG-nek készített reprezentatív felmérése, melynek témája alapvetően az alkotmányozáshoz kapcsolódott, a magzati élet védelmével és az abortusz jelenlegi szabályozásával foglalkozó kérdést is tartalmazott. A megkérdezettek 64 százaléka úgy gondolta, hogy az új alkotmánynak tartalmaznia kellene a mag-

zati élet védelmét, ugyanakkor a terhességmegszakítás jelenlegi szabályozását a válaszadók 63 százaléka nem szigorítaná.¹⁵ Néhány hónappal később, 2011 februárjában a WeBBeteg számára, a Szinapszis Kft. által készített felmérés kifejezetten az abortusz jelenlegi szabályozásával kapcsolatos attitűdöket mérte. Az eredmények alapján bár a magzat élethez való jogával (a fogantatástól kezdve) minden második magyar egyetértett, az abortusz jelenlegi szabályozását a többség (60 százalék) megfelelőnek tartotta.¹⁶

Az eseti bizottság végül 2010. november 16-án, a Fidesz, a KDNP és a Jobbik részvétele mellett, egyhangúlag fogadta el az új alkotmány tervezetét.

Mindezzel párhuzamosan, az alkotmány tervezetének benyújtása előtt három jobbikos képviselő (Hegedűs Lorántné, Mirkóczki Ádám és Z. Kárpát Dániel) az 1992. évi LXXIX. törvény módosítására irányuló törvényjavaslatot nyújtott be. A javaslat az emberi élet fogantatástól kezdődő védelmére vonatkozó elv alapján megszüntette volna a „súlyos válsághelyzetre” való hivatkozással történő abortusz lehetőségét (a gyakorlatban törölték volna ezt a bekezdést a törvényben). Bár a parlament nem tárgyalta az irományt (a kijelölt bizottság nem támogatta annak napirendre vételét), a törvényjavaslat egyértelmű jele volt annak, hogy az új alkotmány II. cikke magában hordozza az abortusztörvény újraszabályozásának lehetőségét.

A Magyarország Alaptörvényét tartalmazó javaslat szöveg (2011. március 14-én kormánypárti képviselők nyújtották be) – *„Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”* – szintén egyértelműen tartalmazza az abortuszvita ismételt megnyitásának lehetőségét.

Az új alkotmánnyról szóló általános vita 2011. március 22-én kezdődött és négy napig tartott. Az általános vita elején hat férfi képviselő ismertette a jobboldali képviselőcsoportok (Fidesz, KDNP, Jobbik) tervezettel kapcsolatos álláspontját (a baloldali pártok nem vettek részt). Ezek közül négy vezérszónoki felszólalásban hangzott el a magzati élet védelmének mint új elemnek a beemelése az alkotmányba. Az összesen 248 felszólalásból azonban csak 20-ban (köztük négy női felszólalásban) tértek ki az Alaptörvény II. cikkére. A felszólalásokban általában csak megemlézték és üdvözölték a magzati élet alkotmányszintű védelmét, csak néhány olyan képviselői megnyilvánulás volt (jellemzően a Jobbik és a KDNP képviselői részéről), melyben nyilvánvalóvá tették, hogy pártjuk számára az abortusz tilalma lenne az egyetlen elfogadható megoldás. Egy KDNP-s felszólalásban például elhangzott, hogy a párt álláspontja szerint a magzati élet sorsa nem lehet más önrendelkezésének függvénye. Láthatóan a két kormánypárt megosztott volt a kérdésben: míg a Fidesz pragmatikus álláspontot, addig a KDNP szigorú abortuszellenes álláspontot képviselt. Egy jobbikos képviselő a hatályos abortusztörvényre úgy hivatkozott, hogy az teljesen liberális és elfogadhatatlan. A javaslat részletes vitája során, mely két napig tartott, egy felszólalás sem vonatkozott az új alkotmány

II. cikkére, mivel a benyújtott 103 módosító javaslat egyike sem érintette a magzati élet védelmét tartalmazó cikket. (A két esettanulmány felszólalásainak összehasonlító adatait az 1. táblázat tartalmazza.)

Bár a baloldali pártok nem vettek részt az alkotmányozási folyamatban, az MSZP Nőtagozata felhívásában egyértelművé tette az álláspontját, miszerint az új alkotmány súlyosan sérti a nők önrendelkezéshez való jogát, valamint az abortuszok számának csökkentésére nem a tiltás a legjobb megoldás, hanem a megelőzés (Az MSZP Nőtagozatának felhívása: A testem az enyém, én döntök róla, 2011. február 12.). A párt egyik női vezetője (Lendvai Ildikó) több fórumon is hangsúlyozta, hogy az Alaptörvény II. cikkének megfogalmazása miatt a hatályos abortusztörvény alkotmányellenessé válhat, továbbá az ominózus cikk az emberek magánéletébe és döntéseibe való beavatkozásnak tekinthető. Az LMP akkori férfi elnöke¹⁷ (Schiffer András) szerint bár a párton belül az abortuszügyben nincs egyetértés, a hatályos abortuszzsabályozás szigorítását elutasítják, és a hangsúlyt inkább a megelőzés fontosságára helyeznék.

Számos civilszervezet aggályát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy a II. cikk megfogalmazása az abortusz abszolút tilalmához vezethet. Többek között a TASZ és az Amnesty International is felhívta a figyelmet arra, hogy az új alkotmány lehetőséget ad az abortusz szabályozásának tilalmára vagy annak tiltására. Az Amnesty International például azzal érvelt, hogy a magzati életnek védelme nem áshatja alá a nők jogait. A médiában a Patent Egyesület volt az egyik legaktívabb nőszervezet.

Ezekre a civilszervezetektől érkező szempontokra a Fidesz politikusai a médián keresztül reagáltak, kiemelve, hogy a magzati élet védelmének alkotmányba emelése csak szimbolikus jelentéssel bír gyakorlati (értsd: jogi) következmények nélkül, és nem lesz hatással az abortusz jelenlegi szabályozására. Ahogy azt a fentiekben is láttuk, a kisebbik kormánypárt, a KDNP az abortusszal kapcsolatban a Fideszhez képest elutasítóbb álláspontot képviselt. Ezt bizonyítja az a KDNP-s nyilatkozat is, melyben kijelentették, hogy a párt a magzati életet már a fogantatás pillanatától kezdve védené, mivel szerintük az abortusz esetén a nő nem a saját életéről dönt, hanem egy másik emberéről. A pragmatikus Fidesz és a nyíltan abortuszzellenes KDNP közti különbség végül nem vezetett koalíciós konfliktushoz. Magyarország Alaptörvényét hat napig tartó vitát követően 2011. április 18-án fogadták el (262 igen, 44 nem és 1 tartózkodás mellett, a két baloldali párt részvétele nélkül).

Az Alaptörvény elfogadása után azonban nem került le a napirendről az abortuszkérdés. 2011 májusában az SZDSZ, mely ekkor már nem volt parlamenti párt, és a SZEMA (Szabad Emberek Magyarországaért) négy kérdésben kezdeményezett országos népszavazást, melyek egyike az elfogadott alkotmány II. cikkéhez kapcsolódott.¹⁸ A népszavazási kezdeményezés hitelesítését azonban az Országos Választási Bizottság megtagadta. Döntése szerint ugyan-

is az az Alkotmány módosítására irányult, mely állampolgári népszavazási kezdeményezés tárgya nem lehet¹⁹ (Az Országos Választási Bizottság 77/2011. határozata).

Mindezzel párhuzamosan egy abortuszellenes kampány vette kezdetét májusban. A kormány esélyegyenlőségi kampányának keretében (Együtt az egyenlőségért²⁰) olyan plakátok jelentek meg az utcákon, melyek az abortusz helyett az örökbefogadást szorgalmazták. Ezeken egy magzat volt látható a következő szöveggel: *„Azt is megértem, ha nem vagy még kész rám... de inkább adj örökbe, hadd éljek!”* A plakátkampány ellen a Patent egyesület és a baloldali pártok (MSZP, LMP) is azonnal tiltakozni kezdtek. Ráadásul ezt a büntetődatkeltő kampányt az EU foglalkoztatási és társadalmi szolidaritási programjából (PROGRESS) származó forrásból finanszírozták. Viviane Reding, az EU alapjogi biztosa, felhívta a magyar kormány figyelmét arra, hogy az abortuszellenes kampány nincs összhangban a PROGRESS program szabályaival, és egyben felszólította a plakátok visszavonására, mely júniusra meg is történt.

Az Alaptörvény, ahogy számos egyéb jogszabály is, más nemzetközi aggodalmakat is felvetett.²¹ Többek között a Velencei Bizottság az új alkotmányról alkotott véleményében aggályosnak találta a magzati élet teljes védelmét, melyel szemben az anya elveszti az önrendelkezéshez és az egészséghez való jogát. A Bizottság hangsúlyozta, hogy a II. cikk az abortusz betiltásához vezethet, mely ellentétes az uniós normákkal és egyezményekkel (Opinion no. 621/2011, Strasbourg 20 June 2011).

A TARTALMI KÉPVISELET HANYATLÁSA

A fentieket két dimenzióban foglaljuk össze: először a tényleges parlamenti vitára összpontosítunk, majd általánosan mutatjuk be, hogy mely feltételek segíthették, illetve korlátozhatták a nők tartalmi képviseletét.

Az 1. táblázat összefoglalja a két eset képviseleti vonatkozásait, parlamenti összefüggéseit. Mivel egyik kiindulópontunk szerint a pártok nem feltétlenül és automatikusan jelenítik meg a női érdeket, a parlament pártösszetételét nem szerepeltetjük a táblázatban. Viszont megjelenik a parlamenten belüli a GAL/TAN²² átlag, mert a legújabb kutatások szerint (Erzeel et al., 2016) a GAL/TAN mezőben elfoglalt pozíció jelentős magyarázó erővel bír a nők képviseletére vonatkozóan. A GAL/TAN lényegében kulturális megosztottság a zöld, alternatív, liberális versus hagyományos konzervatív, nacionalista értékrend között. Ez a hazai esetben azért is jó mutatószám, mert a politikai mező egyértelműbb a kulturális megosztottság, mint a gazdasági bal vagy jobb megosztottság tekintetében. Látható, hogy a második esetben a parlament a hagyományos, konzervatív, nacionalista értékrend felé tolódott el. A női érdekek iránti kisebb érzékenység tehát a pártszempontoktól függetlenül várható.

1. táblázat. A nők képviselőitének parlamenti kontextusa

	2000 (abortusztörvény módosítása)	2011 (Alaptörvény II. cikk)
A képviselők GAL/TAN pozícióinak átlagértéke	5,8*	6,8
Előzetes parlamenten belüli tevékenység/ kezdeményezés az ügygel kapcsolatban	+	–
Női felszólalások száma	20	4
Férfi felszólalások száma	73	16
Domináns érvelési mód a parlamenti vitákban	gendertudatos, gendersemleges, antifeminista	gendersemleges, antifeminista
Antifeminista követő tevékenység a parlamenten belül	–	+**
Láthatóság (időintervallum)	négy hónap	egy hónap

* A hazai pártokra vonatkozóan csak 2002-től állnak rendelkezésre GAL/TAN adatok, ekkor azonban az FKGP-t már nem mérték. Az átlag számítása e párt nélkül történt. Az 1–10-es skálán a 10 jelenti a szélső TAN, vagyis tradicionális, autoriter és nacionalista értékrendet.

** Lásd a Jobbik által benyújtott, a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény módosításáról szóló törvényjavaslatot (T/2307, benyújtva: 2011. február 11.).

Forrás: Szerzők által készített táblázat

A vizsgálat során feminista – gendertudatos – gendersemleges – antifeminista szempontokat, érvelést találtunk. A gendertudatos és a feminista megkülönböztetés tartalma, hogy az előbbi – bár tisztában van a kérdés nők szempontjából kitüntetett fontosságával, valamint a nehézségekkel, amelyek a nőkre hárulnak ennek során – felismeri a férfiak felelősségét, de nem fogalmazza meg a női önrendelkezés gondolatát. Ez utóbbi a feminista érvelési kategória sajátja. A gendersemleges érvelés egyáltalán nem tartalmazza a kérdés genderalapú vonatkozásait, az antifeminista pedig kifejezetten tiltakozik az ellen, hogy az abortuszt a női szempontok és a női érdekek szempontjából tekintse – például a népesedési érdekekre hivatkozik.

A korábbiakkal összhangban a nők érdekeinek megfogalmazását és képviselőit nem feltétlenül a női szereplőktől várjuk. A 2. táblázat mégis azt mutatja, hogy versengő politikai közegben, amikor a baloldali pártok aktívan vettek részt a törvényalkotásban, vagyis az abortusztörvény vitájában, a feminista érvelést kizárólag a nők, az antifeminista érvelést viszont kizárólag a férfiak képviselték. Az Alaptörvény vitájában a baloldal nem vállalt szerepet, az érvelés iránya mindkét nem esetében eltolódott gendersemleges irányba, bár antifeminista érvelést ekkor is csak férfiak fogalmaztak meg.

2. táblázat. Az érvelési mód használata nő/férfi megoszlásban a két esetre vonatkoztatva

	Feminista		Gendertudatos		Gendersemleges		Antifeminista	
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi
Az abortusztörvény vitája	7 (100%)	0 (0%)	8 (29,6%)	19 (70,4%)	5 (12,8%)	34 (87,2%)	0 (0%)	20 (100%)
Az Alaptörvény vitája	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (100%)	4 (26,7%)	11 (73,3%)	0 (0%)	4 (100%)

Ezen a ponton nem lehet eltekinteni a két képviseleti mozzanat pártvontatkozásaitól sem. A 2000-es vitában az SZDSZ feminista érvrendszert, a szocialisták gendertudatos érvrendszert használtak. A Fidesz inkább gendersemleges állásponton volt, a MIÉP pedig nyíltan és szinte kizárólagosan antifeminista szempontokat érvényesített. A másik két kormánypárt, az MDF és az FKGP domináns érveléstípusa kevésbé egyértelmű, bár felszólalásaik többsége inkább gendersemleges volt, gendertudatos és antifeminista érvek is megjelentek náluk. A második esetben a parlamenti vitát az antifeminista érvelés dominálta (KDNP és Jobbik), míg a Fidesz képviseleti érvei ismét a gendersemleges kategóriába tartoztak. Az LMP és az MSZP inkább feminista és gendertudatos érvelést használt, de – ahogy feljebb már említettük – csak a parlamenten kívül. A csoportosítás feltárja, hogy az első esetben a MIÉP és az MDF, a második esetben pedig a KDNP és a Jobbik egyértelműen a nők önrendelkezése ellen érvelt. A Jobbik utólagosan az abortusztörvényhez egy módosítást is benyújtott, hogy a szabályozást összekapcsolja az Alaptörvény II. cikkével. A Fidesz mindkét esetben pragmatikus módon viselkedett, feltehetően a közvélekedés hatására, az MSZP fordulata a feminista érvrendszer felé a kormánnyal szembeni álláspontjából adódott, és a pártot valószínűsíthetően a szavazói vélemények is befolyásolták. Összességében tehát a nyilvánvaló antifeminista megközelítések növekedése tapasztalható. A képviseleti folyamat ellaposodott, a képviseleti igények lanyhultak. Az első esetben élénkebb volt a parlamenti vita és tevékenység, és ekkor férfi szereplők és nem-baloldali szereplők is megfogalmaztak női érdekeket.

Az első esetben az ellenzéki pártok az előkészítő szakaszban és a döntéshozatali szakaszban aktívak voltak. A második esetben a szélsőségesen polarizált és konfrontatív politikai helyzetben a vita és a döntés egyoldalúvá vált, mert a baloldali ellenzék úgy döntött, hogy érdemi befolyásolási lehetőség híján nem vesz részt a folyamatban. Figyelemre méltó a két vita jelentősen eltérő időhorizontja. Valójában az első vita időtartama még hosszabb lenne, ha előzményeit, a napirenden való jelenlétét is kalkulálnánk, hiszen a kormány előterjesztése (törvényjavaslata) előtt az adott témában már született ellenzéki előterjesztés, tehát napirenden a táblázatban jelölnél hosszabb ideig volt az ügy. 2011-ben egyértelműen rövid az időszak: a kormány márciusban terjesz-

tette be az új alkotmány tervezetét, és az egy hónapon belül már elfogadásra is került. Persze az időtényező itt is növekszik, ha figyelembe vesszük azt, hogy az alkotmány előkészítéséért felelős eseti bizottság már 2010 őszén felállt és elkezdett foglalkozni a kérdéssel.

A képviseleti folyamatot a kormány arculata is befolyásolta. Bár mindkét esetben konzervatív kormány volt hatalmon, a második időszak homogén egyarcúsága kevesebb lehetőséget teremtett különböző szempontok megfogalmazására a képviseleti folyamatban. A kormány viselkedése ettől függetlenül is változott: ahogy feljebb bemutattuk, az első esetben előzetesen szondázta a társadalmi véleményeket, a második esetben sem ezzel, sem a politikai ellenvéleményekkel nem foglalkozott. Egy erős és aktív ellenzék érdemben befolyásolhatja a képviseleti folyamatot, ez azonban hiányzott a második vizsgált eseménynél. Ekkor kizárólagosan a civilszervezetek aktivitása, a médiaaktivitás és a támogató közvélemény jelentették a pozitív kontextuális dimenziókat.

A civilszervezetek mindkét esetben reflektáltak a témára/vitára, de az 1998–2002-es ciklusban szerepük nem volt hangsúlyos, ellenben a közvélemény támogatása mindkét esetnél megfigyelhető. A média is fontos szerepet játszott, foglalkozott a témával, de a médiamegjelenések száma csökkent,²³ amiben bizonyára szerepe van a rövidebb időtartamnak. Mivel a második vizsgált eseménynél nem zajlott valódi vita a parlamentben, annak több mozzanata átkerült a parlamenten kívüli térbe nem csupán a civilszervezetek, de a hivatásos politikusok jóvoltából is. A parlamenten kívüli tényezőknek egyik időszakban sem volt valódi hatása a parlamenti folyamatokra – illetve csak egyetlen esetben, mikor 2011-ben a kormánypárti képviselők a médián keresztül reagáltak az abortusz szabályozásának lehetséges változásával kapcsolatos vádakra. Az Alaptörvény parlamenti vitája során a Fidesz részéről csak a vezérszónoki felszólalásban hangzott el egy rövid utalás erre vonatkozóan. A párt frakcióvezetője úgy fogalmazott, hogy az abortusz tiltásával riogatók annak ellenére, hogy azt az illetékes személyek többször is cáfolták, továbbra folytatják ezzel kapcsolatos rémhírkampányukat. Továbbá a párt nevében úgy nyilatkozott, hogy a magzati élet védelmének jelenlegi megfogalmazása visszatükrözi az aktuális magyar társadalmi és szociális viszonyokat.

A 3. táblázat összegzi a tartalmi képviseletre ható kontextus eltéréseit a két esemény kapcsán.

3. táblázat. A nők képviseletét támogató politikai és társadalmi környezet

	2000 (abortusztörvény módosítása)	2011 (Alaptörvény II. cikk)
Erős ellenzék	+	-
Aktív ellenzék	+	-
Aktív feminista mozgalom	-	+
Támogató közvélemény	+	+
Médiaaktivitás	+	+

Forrás: Szerzők által készített táblázat

ÖSSZEGZÉS

Elemzésünk a képviseleti intézmény korlátaira hívja fel a figyelmet. A női érdekek kevésbé vagy egyáltalán nem konstituálódnak a parlamenten belül – legalábbis a konkrét esetekre vonatkozóan. Pedig bármely csoport érdeke csak potenciálisan létezik – és akkor válik valóságossá, amikor a képviseleti intézményben a befogadás folyamata megtörténik (Young, 2000: 130.). Úgy tűnik, hogy a magyar parlament a második esetben nem fogadta be ezt az érdeket. Gyengült a képviseleti intézmény szerepe, szűkült a hagyományosan elvárt képviseleti szereplők mozgásteret. Kevesebb szereplő, rövidebb közpolitikai periódus és ezáltal kevesebb láthatóság jellemezte a parlamenti szakaszt. Ahogy elemzésünkben ezt már jeleztük, ez feltehetően összefüggött a parlamenti közeg egyre nyilvánvalóbb, gender-alapon diszkriminatív jellegével. Ezzel párhuzamosan a női érdekek 2011-ben egyre inkább a parlamenten kívül jelentek meg: a médiában, a civilszervezetekben, vagyis – Pitkin szavaival élve – az erre nem felhatalmazott képviselők („non-authorised representatives”) révén. Ez azonban nem volt olyan mértékű, hogy ne fogalmazhatnánk meg joggal a nők tartalmi képviselete hanyatlásának tételét. A parlament képviseleti autoritásának, tekintélyének elvesztése súlyos demokráciadeficit, magának a demokráciának a sérelme, ami nyilvánvalóan nem úgy orvosolható, hogy az egyéb, parlamenten kívüli aktorok működését felszámolják vagy korlátozzák, hanem úgy, hogy a képviseleti intézmény betölti tényleges feladatát. Az interakció hiánya – amivel visszatérünk a képviselet új felfogásához – különösen figyelemreméltó a képviseleti intézményben a nők nevében beszélők és a női érdekeket megfogalmazó társadalom és a női csoportok között.

Az elemzés bizonyította a folyamat és a kimenet megkülönböztetésének relevanciáját a képviselet értékelésében (Franceschet, 2008: 4.). A nők önrendelkezésének ügyét nem ültette át a gyakorlatba sem a módosított abortusztörvény, sem az Alaptörvény II. cikke. Mégis az előbbi esetben a nők képvise-

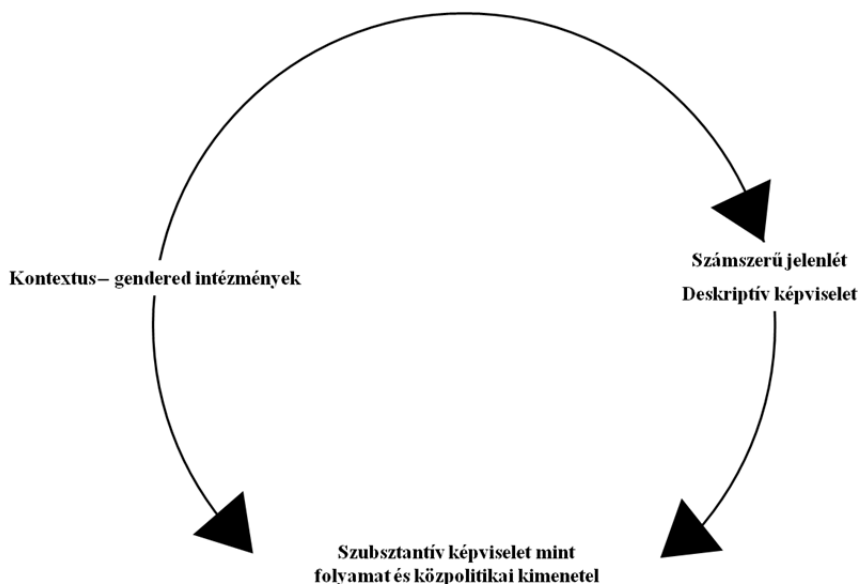
lete a folyamatban megjelent, láthatóvá vált és tartalmat kapott. 2011-ben sem a folyamatban, sem a kimenetben nem tapasztalható a női érdekek megfogalmazása és képviselése – legalábbis a parlamenti szinten. A tartalmi képviselést feltárásához tehát nem elegendő a kimenetalapú elemzés, a folyamat egészére, a résztvevők különféle csoportjaira, az összes szereplőre és megnyilvánulásaira figyelemmel kell lenni. A folyamat elemzése értékes információt hordoz a képviseletről, hiszen a folyamat az a terep, ahol a képviselési játszma lezajlik. Külön figyelmet érdemel, hogy a résztvevők milyen lehetőséget kapnak a képviselési folyamatban – ami további fontos következtetések levonására ad lehetőséget a képviselésre vonatkozóan.

Elemzésünk feltárta, hogy a gender-alapon diszkriminatív intézményi környezet alapvetően befolyásolja a nők képviselésének érvényesülését, és egyben felhívta a figyelmet a leíró és a tartalmi képviselés összefüggésére. Bár a deskriptív képviselésnek, a jelenlétnek (Phillips, 1995) nem lehet automatikus jelentőséget tulajdonítani a tartalmi képviselés megvalósításában (elemzésünk éppen azt bizonyította, hogy azonos deskriptív képviselési szint a tartalmi képviselés hanyatlásával járhat együtt), de a gender-alapon diszkrimináló intézmények mindkét dimenzióra, vagyis a leíró és a tartalmi képviselésre is negatívan hatnak, és ezek felerősítik egymást. A tartalmi képviselés előtt akadályt állítanak a „puszta számok”, amelyek a diszkriminatív intézményekben gyökereznek (gondoljunk a kiválasztási folyamatra, a jelöltállításra, a párton belüli hierarchia nemi alapon diszkriminatív jellegére stb.). Az 1. ábra igyekszik illusztrálni ezt az összefüggésrendszert, valójában a „nem-képviselés” ördögi körét. Az összefüggés mutatja, hogy nem szabad feladni a deskriptív képviselés igényét sem (Lovenduski et al., 2010: 164.), mert a leíró képviselés alacsony szintje diszkriminatív intézményi környezetet jelez, és további diszkrimináció forrása lesz.

Milyen következményekkel jár ez a nők és a férfiak viselkedésére? Ha a leíró képviselés szintje nem változik, de a tartalmi képviselés hanyatlik, átalakul-e a nők és férfiak közötti közpolitikai megosztottság? A képviselési folyamat, a tartalmi képviselés leépülése során a nők őrzik-e korábbi viselkedési pozícióikat, vagy együtt változnak a férfiak képviselési vélekedéseivel? Valójában ez utóbbi történik, a nők „visszavonulnak”, és a két nem közötti különbség csökken. Amikor a leíró képviselés stagnál, a nők rendre szembesülnek a politikai intézmények diszkriminatív működésével, politikai pozícióik bizonytalanok. Ilyen közegben megalapozatlan kifejezett vagy nagyobb mértékű gendertudatosságot várni a nőktől.

Nyilvánvaló, hogy nem minden nő akar a nők érdekében cselekedni (Childs et al., 2006: 22.). A politikus nők, akárcsak a férfiak, alkalmazkodnak az intézményi környezethez, hiszen így tudják alapvető politikai céljaikat, valamint a pártban betöltött szerepüket és újráválasztásukat biztosítani. A nemi alapú diszkrimináció körülményei között nem várható, hogy a nők ambicionálják a

1. ábra. A kontextus és a jelenlét hatása a nők tartalmi képviseletére

női érdekek képviseletét, hiszen ezzel a diszkrimináció terét tovább növelik, a női képviseleti fókusz megjelölné és kirekesztené őket.²⁴ Ezek az összefüggések rávilágítanak, hogy ugyanolyan szintű leíró képviselet nemcsak eltérő tartalmi képviseleti körülményeket és tartalmat jelenthet, hanem a nők és a férfiak közötti eltérések csökkenését is előidézi a képviseleti folyamatban. Míg a korábbi kutatások arra irányultak, hogy a női jelenlét bővülése miként alakítja (növeli) a nők és a férfiak közötti közpolitikai különbségséget azon az alapon, hogy a nők határozottabban állnak ki a női érdekek mellett, a mi két esetünk a hasonló számokat a csökkenő különbség ellentétes hatásával kapcsolta egybe. A csökkenő közpolitikai megosztottság azt jelenti, hogy a női szereplők egyre kevésbé foglalmaztak meg női érdekeket, és viselkedésük egyre hasonlóbba vált a többségi férfiviselkedéshez.

A gender alapon diszkriminatív intézmények és a korlátozott jelenlét körülményei között a nők nem lehetnek a nők tartalmi képviseletének szószólói. Az első vizsgált esetben a nők valóban aktívak voltak a női érdekek szószólójaként, a második esetben viszont a gendertudatos és a feminista képviseleti igény megfogalmazására nem is került sor részükről a parlamenten belül. A nők vagy egyáltalán nem szerepeltek hivatalos parlamenti kontextusban, vagy a konzervatív pártálláspontot képviselték.

A képviselet újrafogalmazása és új iránya nem normatív alapokról indít: nem mondja például, hogy csak a baloldaliak vagy csak a nők alkalmasak a

női érdekeket képviselni. Éppen ellenkezőleg: azt állítja, hogy nézzük meg, ki mit mond, hogyan fogadja ezt az a közönség, akinek az érdekeire hivatkozva fogalmazza meg az illető az álláspontját, vagyis a képviseleti igényt, és hogyan zajlik ez a folyamat. Mégis normatív következtetésekre juthatunk annak megállapításában, hogy ki képviseli a női érdekeket, és hogy képviselve vannak-e egyáltalán. *„Ha bizonyos igények megfogalmazói előnyt élveznek másokkal szemben, ha a képviselteknek (érintetteknek) nincs módjuk kétségbe vonni a rájuk vonatkoztatott igényeket, vagy vitába szállni azokkal, ha a rendszerben a felelősség mozzanatai hiányoznak vagy nem megfelelően intézményesültek, joggal vonjuk kétségbe, hogy a nők valóban képviselve vannak-e.”* (Childs et al., 2013: 507.)

További kutatásoknak kell választ adniuk arra, hogy más közpolitikai területeken és döntésekben kik és hogyan képviselik a női érdekeket, hiszen a női érdekek is sokfélék, a nők különböző csoportjai számára egészen mást jelenthetnek egyes közpolitikai döntések. Ilyen esetben a képviseleti igény megfogalmazójának a feladata, hogy ezek figyelembevételével fogalmazza meg a képviseleti igényt, majd hozza meg a döntést. Miközben egyértelmű, hogy a tartalmi képviselet forrásai nem (csak) a nők személyében rejlenek, a jelenlét igényét és politikáját nem hagyhatja maga mögött a képviselettel foglalkozó szakirodalom – és természetesen a genderkutatók sem. Kutatásunk ugyanakkor a női képviseleten túlmutató tágabb összefüggésekre is felhívja a figyelmet. A nők tartalmi képviselete elválaszthatatlan az általános képviselet és a demokrácia problémájától.

JEGYZETEK

- ¹ Szeretnénk megköszönni az anonim referensnek megjegyzéseit és javaslatait. Ezekkel több helyen éltünk.
- ² A gazdag szakirodalom felsorolása lehetetlen. A *Political Representation* c. kötet (eds. Ian Shapiro, Susan C. Stokes, Elisabeth Jean Wood and Alexander S. Kirshner. Cambridge: Cambridge University Press, 2009) irányadó abból a szempontból, hogy a képviselet elméleti, történeti és empirikus szempontjait is sorra veszi, és kísérletet tesz a különféle megközelítések összefoglalására.
- ³ Olykor előfordulnak „női pártok”, a néhány esetről lásd Cowell-Meyers, 2016.
- ⁴ Ez a „policy divide” kifejezés.
- ⁵ Az írás tudatosan használja a „gender” kifejezést. Ezzel részben lerövidíti a „női kérdésekkel foglalkozó” és hasonló jelzős szerkezeteket, részben arra utal, hogy a szakirodalom álláspontja szerint a nők és férfiak között rendszerszerű diszkrimináció áll fenn. A gender-szakirodalom ennek társadalmi, gazdasági, politikai oksági feltételeit és következményeit kutatja.
- ⁶ TÁRKI 2010. május, 1000 fős reprezentatív vizsgálat a Szociális és Munkaügyi Minisztérium megrendelésére.

- ⁷ A gender-szakirodalomban a leíró képviselet és a tartalmi képviselet fogalmára a deskriptív, illetve a szubsztantív képviselet fogalmait egyaránt használják, a szövegben mindkét fogalommal élünk.
- ⁸ A neoinstitucionalista megközelítés gender-alkalmazására lásd Mackay et al., 2010.
- ⁹ Példaként lásd Biró Marianna: Alakul a nőellenes Tahó-frakció. *Népszava*, 2013. október 16.; vagy Szalai Laura: A parlamenti szexizmus mint ellenségképzés a politikában. *TNTEF*, 2017. 7. évf. 1. szám, 107–125. p.
- ¹⁰ Elemzésünk értelemszerűen a civil szférára vonatkozó kormányzati-politikai nyomás előtti időszakra vonatkozik, tehát az újabb változásokra nem reflektál.
- ¹¹ Az akkor hatályos házszabály alapján az egyes képviselőcsoportok (frakciók) a rendes ülésszakon, ülésszakonként legfeljebb hat alkalommal kérhették, hogy a bizottság elutasító döntése ellenére a plenáris ülés döntsön az önálló képviselői indítvány napirendre vételéről (46/1994. (IX. 30.) OGY határozat 98. § (5)).
- ¹² Erre egy korabeli újságcikk utal: Varró Szilvia: Kormány-előterjesztés az abortuszról: Sok bába közt. *Magyar Narancs*, 2000. február 17.
- ¹³ Habeas Corpus Munkacsoport, Ombudsnő Programiroda, Feminista Hálózat, Nők a Nőkért az Erőszak Ellen Egyesület.
- ¹⁴ A Comparative Candidate Survey a jelöltekre vonatkozó nemzetközi kutatás (<http://www.comparativecandidates.org/>).
- ¹⁵ Forrás: Hann Endre – Lakatos Zsuzsa: Nem kényszer, hanem... *HVG*, 2010. december 25., 14–16. pp.)
- ¹⁶ Forrás: Lehet-e magánügy az abortusz? – Kutatás. *WeBBeteg*, 2011. március 22. <http://www.webbeteg.hu/cikkek/egeszseges/10647/lehet-e-maganugy-az-abortusz>.
- ¹⁷ A vizsgált időszakban még nem volt társelnöki rendszere a pártnak. Az LMP a társelnöki rendszert 2013 elején vezette be, az első két társelnököt a párt XXIII. kongresszusán, 2013 márciusában választották meg.
- ¹⁸ A kérdés a következő volt: Egyetért-e azzal, hogy a nő terhességének 12. hetéig dönthessen arról, hogy akar-e szülni?
- ¹⁹ Az alkotmány módosítására csak a parlamenti képviselők kétharmada jogosult (1949. évi XX. törvény 24. § (3), illetve ugyanezt a szabályozást emelték át az Alaptörvénybe is: S cikk (2)).
- ²⁰ A kampányt az Emberi Erőforrások Minisztériumának szociális és családügyekért felelős államtitkára hirdette meg.
- ²¹ Fontos megjegyezni, hogy a 2010–14-es parlamenti ciklusban az új alkotmány mellett számos más alapvető intézményi változás is bevezetésre került, mint például az új választási törvény, mely szintén hatással van a nők parlamenti jelenlétére (Vajda et al., 2016).
- ²² A GAL a green–alternative–libertarian, a TAN pedig a traditional–authoritarian–nationalist fogalmakat takarja.
- ²³ Az Országgyűlési Könyvtár sajtóadatbázisában az abortusztörvény módosítására (2000) vonatkozóan kb. 200, az Alaptörvény vizsgált cikkéhez kapcsolódóan kb. 110 kapcsolódó sajtóelem található. Ezekben a találati számokban az online sajtóban megjelent cikkek nem szerepelnek.
- ²⁴ Ez a „megjelölés”, vagyis a „token”-szerep a diszkrimináció egyik forrása.

IRODALOM

- B. Kelemen Ida (2008): *Női képviselők – Női képviselet?* PhD-disszertáció.
- Beckwith, Karen – Cowell-Meyers, Kimberly (2007): Sheer Numbers: Critical Representation Thresholds and Women's Political Representation. *Perspectives on Politics*, Vol 5., No. 3., 553–565. pp.
- Caul, Miki (1999): Women's Representation in Parliament: The Role of Political Parties. *Party Politics*, Vol. 5., No. 1., 79–99. pp.
- Celis, Karen (2008): Studying Women's Substantive Representation in Legislatures: when representative acts, contexts and women's interests become important. *Representation*, Vol. 44., No. 2., 111–123. pp.
- Celis, Karen – Childs, Sarah – Kantola, Johanna – Krook, Mona Lena (2008): Rethinking Women's Substantive Representation. *Representation*, Vol. 44., No. 2., 99–110. pp.
- Celis, Karen – Childs, Sarah (2012): The Substantive Representation of Women: What to Do with Conservative Claims? *Political Studies*, Vol. 60., No. 1., 213–225. pp.
- Celis, Karen – Childs, Sarah – Kantola, Johanna – Krook, Mona Lena (2014): Constituting Women's Interests through Representative Claims. *Politics & Gender*, Vol. 10., No. 2., 149–174. pp.
- Celis, Karen – Erzeel, Sylvia (2015): Beyond the Usual Suspects: Non-Left, Male and Non-Feminist MPs and the Substantive Representation of Women. *Government and Opposition*, Vol. 50., No. 1., 45–64. pp.
- Childs, Sarah – Krook, Mona Lena (2006): Should Feminists Give Up on Critical Mass? A Contingent Yes. *Politics and Gender*, Vol. 2., No. 4., 522–530. pp.
- Childs, Sarah – Krook, Mona Lena (2009): Analysing Women's Substantive Representation: From Critical Mass to Critical Actors. *Government and Opposition*, Vol. 44., No. 2., 125–145. pp.
- Childs, Sarah – Lovenduski, Joni (2013): Political Representation. In: Waylen, Georgina – Celis, Karen – Kantola, Johanna – Weldon, S. Laurel (eds.): *The Oxford Handbook of Gender and Politics*. Oxford University Press, 489–513. pp.
- Cowell-Meyers, Kimberly (2016): Women's Political Parties in Europe. *Politics & Gender*, Vol. 12., No. 1., 1–27. pp.
- Dahlerup, Drude (1988): From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics. *Scandinavian Political Studies*, Vol. 11., No. 4., 275–298. pp.
- Dahlerup, Drude (2006): The Story of the Theory of Critical Mass. *Politics and Gender*, Vol. 2., No. 4., 511–522. pp.
- Erzeel, Silvia – Celis, Karen (2016): Political parties, ideology and the substantive representation of women. *Party Politics*, Vol. 22., No. 5., 576–586. pp.
- Fábián, Katalin (2009): *Contemporary Women's Movement in Hungary: Globalization, Democracy and Gender Equality*. The Woodrow Wilson Center Press, Washington DC.
- Foa, Roberto Stefan – Grzegorz Ekiert (2017): The weakness of postcommunist civil society reassessed. *European Journal of Political Research*, Vol. 56., No. 2., 419–439. pp.
- Franceschet, Susan (2008): *Gendered Institutions and Women's Substantive Representation: Female Legislators in Argentina and Chile*. Paper, ECPR Joint Sessions, April 2008.

- Gal, Susan (1994): Gender in the Post-Socialist Transition: The Abortion Debate in Hungary. *East European Politics and Societies*, Vol. 8., No. 2., 256–286. pp.
- Howard, Marc Morjé (2003): *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Ilonszki Gabriella – Kathleen Montgomery (2002): Több demokrácia – kevesebb képviselő? Választások, pártok, nők a magyarországi politikában. *Politikatudományi Szemle*, 3–4. szám, 7–34. pp.
- Ilonszki Gabriella – Várnagy Réka (2007): Vegyes választási rendszer és női képviselő. *Politikatudományi Szemle*, 1. szám, 93–109. pp.
- Körösenyi, András (2013): Political polarization and its consequences on democratic accountability. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 4., No. 2., 3–30. pp.
- Lovenduski, Joni – Norris, Pippa (2003): Westminster Women: The Politics of Presence. *Political Studies*, Vol. 51., No. 1., 84–102. pp.
- Lovenduski, Joni – Marilla Guadagnini (2010): Political Representation. In: McBride, Dorothy – Mazur, Amy (eds.): *The Politics of State Feminism*. Cambridge University Press, 164–192. pp.
- Mackay, Fiona – Kenny, Meryl – Chappell, Louise (2010): New Institutionalism Through a Gender Lens: Towards a Feminist Institutionalism? *International Political Science Review*, Vol. 31., No. 5., 573–588. pp.
- Magyar, Monika (2010): *The Expanded Story of the Hungarian Quota Proposals of 2007. Actors, Relations, Perceptions and Motivations*. MA Dissertation, CEU.
- Mansbridge, Jane (2003): Rethinking Representation. *American Political Science Review*, Vol. 97., No. 4., 515–528. pp.
- Montgomery, Kathleen – Gabriella Ilonszki (2016): Stuck in the Basement: A Pathway Case Analysis of Female Recruitment in Hungary's 2010 National Assembly Election. *Politics and Gender*, Vol. 12., No. 4., 700–726. pp.
- Nagy, Renáta – István Sebestény (2008): Methodological Practice and Practical Methodology: Fifteen Years in Nonprofit Statistics. *Hungarian Statistical Review*, Special number 12., 112–138. pp.
- Phillips, Anne (1995): *The Politics of Presence*. Oxford: Clarendon Press.
- Reingold, Beth – Michelle Swers (2011): An Endogenous Approach to Women's Interests: When Interests Are Interesting in and of Themselves. *Politics and Gender*, Vol. 7., No. 3., 429–435. pp.
- Saward, Michael (2006): The Representative Claim. *Contemporary Political Theory*, No. 5., 297–318. pp.
- Saward, Michael (2010) *The Representative Claim*. Oxford University Press.
- TÁRKI (2010): Elemzések a gazdasági és társadalompolitikai döntések előkészítéséhez.
- Vajda (Tóth) Adrienn – Ilonszki Gabriella (2015): Pártok vagy választók? A női jelöltek esélye az egyéni választókerületekben 1998–2010. *Politikatudományi Szemle*, 3. szám, 27–50. pp.
- Vajda (Tóth) Adrienn – Ilonszki Gabriella (2016): Új választási rendszer – új jelöltállítási és képviselői feltételek a nők számára? In: Ilonszki Gabriella (szerk.): *Pártok, jelöltek, képviselők*. Budapest, Szabad Kéz Kiadó, 138–160. pp.
- Vanlangenakker, Ine – Wauters, Bram – Maddens, Bart (2013): Pushed Toward the Exit? How Female MPs Leave Parliament. *Politics & Gender*, Vol. 9., No. 1., 61–75. pp.

Várnagy Réka – Ilonszki Gabriella (2012) Üvegplafonok. Pártok fent és lent. *Politikatudományi Szemle*, 4. szám, 7–28. pp.

Várnagy, Réka (2013): *Women's Representation in the Hungarian Parliament*. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR).

Young, Iris Marion (2000) *Inclusion and Democracy*. Oxford University Press.